

Toda mar ne terjamo od avtorice, ki je kot arheolog potrudljivo zbrala svoje gradivo, preveč? Ostala je strogo v mejah stroke. Zbrala je opeko, jo uredila, — stavbo iz nje pa naj zgradi zgodovinar. To je že veliko. Želel pa bi, da bi bila napravila vsaj en korak več in opremila tipološko in kulturno kronologijo z zgodovinsko konkordanco, ne da bi se spustila v nadrobno izpeljevanje medsebojnih pogojenosti in vzročnosti med izkopanim gradivom in zgodovinskim življenjem. Že s tem bi obsežna panorama, ki jo je razgrnila pred nami, zadihala v vetru zgodovine. Saj izsledki kar kličejo zgodovinsko interpretacijo.

Tekst že po vsebini ni lahko »branje« in temu niti ni namenjen. Cenim avtoričino prizadevnost, da bi pisala v slovenščini, ki ni njen materin jezik, zato mi je še bolj žal, da njena nerodna sintaksa ni našla boljšega korektorja, da bi bilo branje lažje in da bi nas ne motila kopica srbohrvatizmov. Kadar sem naletel na pogosti *ad hoc* skovani toponim »Bled-,brdo«, me je zbadlo. Med Brdom in brdom je le razloček.

Ali naj teh nekaj strani zamegli in omaje opus, obsegajoč na stotine strani? Saj ni znanstvenega dela, ob katerem bi ta ali oni ne imel pripomb. Nekatere spodrsaljke in pomanjkljivosti v knjigi zaslužne arheologinje sem omenil zato, da bi take razpoke premostil. Navsezadnje pa so tudi te pripombe dokaz, da je knjiga pobudila novo razmišljanje in da pomeni stopnico do novih spoznanj.

MISLI OB POSKUSU HISTORIČNEGA OKVIRJA

TIMOTEJ KNIFIC

Filozofska fakulteta, Ljubljana

Delo Paole Korošec »Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov« je bilo povod za razgovor (na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti v maju 1980) o preučevanju alpskih Slovanov v obdobju od naselitve do uvajanja fevdalizma. V tem delu je avtorica izčrpno predstavila tudi karantansko kulturno skupino, ki jo je časovno opredelila v 7. in 8. stoletje. Za to priložnost se mi je zdelo potrebno, da poskušam predvsem tipološke in kronološke ugotovitve P. Koroščeve o najstarejši tvarni kulturi karantanskih Slovanov, ki bodo nedvomno vzbudile veliko pozornosti med strokovnjaki, vzporediti tudi z zgodovinskimi in arheološkimi podatki — kot se mi kažejo — z južnega slovenskega etničnega ozemlja, iz Karniole, pa tudi iz sosedstva, iz Furlanije in Istre (prim. Carniola in the early Middle Ages, *Balcanoslavica* 5 [1976] 111—121). Če je moj prispevek k razgovoru za objavo v Arheološkem vestniku razširjen, je to zgolj zaradi boljšega razumevanja.

Nevarnost, ki je pretila rimskemu imperiju iz karpatskega kotla ljudstev, se je v drugi polovici 4. stoletja še povečala. Podonavski limes je začel izgubljati obrambno moč. Ogrožena je bila že sama Italija, v katero je z vzhoda vodila magistrala Sirmium—Poetovio—Aquileia. To nevarnost naj bi zadržale kraške zapore, imenovane *Claustra Alpium Iuliarum*, med Tarsatiko in Nauportom ter severneje, v prehodnih dolinah. Svet na stičišču »italskega« in »ilirskega« polotoka, ki ima že po svojih zemljepisnih, klimatskih in botaničnih lastnostih mejni značaj, je tako postal tudi vojaško mejno področje. Furlanija in Istra sta bili za kraškimi zaporami. Karneola — kot jo označuje anonimni geograf iz Ravene — pa pred njimi.

Legio Anonimove Karneole v širšem prostoru določajo pokrajine, ki so jo obdajale: *provincia Venetiarum*, *Istria*, *Liburnia Tarsaticensis*, *Media provincia* in dežela Karontanov, natančneje pa enačba *Carneola* = nekdanja *Alpes Iuliana*. Karneola se bolj ali manj pokriva s severnim delom julijsko-alpskega obrambnega področja. Da gre za ozemlje današnje

Gorenjske, verjetno tudi za Cerkljansko-notranjski kras, govori Anonimov opis gorate pokrajine, z obsežno dolino, reko *Corcac* (Kokra) in jezerom. V primerjavi s Furlanijo in Istro je novost v Karneoli petindvajset postojank, ki jih našteva geograf iz Ravene. Od njih je lokalizirana le *Carnium* (Kranj). S politično zgodovinskega vidika je bila Karneola ena od vojno-administrativnih enot v prvi polovici 6. stoletja. Torej v času, ko je bila skupaj s Furlanijo in Istro sestavni del vzhodnogotskega italjskega kraljestva.

Po kratkotrajni bizantinski oblasti za časa Justinijana in frankovski medigri v Furlaniji osvojijo leta 568 Italijo Langobardi. Po njihovem zgodovinarju Pavlu Diakonu lahko povzamemo, da so tudi Langobardi namenili veliko skrb svoji vzhodni meji. Izbrane fare naj bi kot vojaške baze s štabom v Čedadu zagotavljale takojšnje formiranje operativnih enot. Izgovorjene črede konj pa rapidnost vojaških posegov iz vojaškega zaledja v Furlaniji na tradicionalno akcijsko obrambno področje. To je v prvih desetletjih po naselitvi segalo še globoko v jugovzhodni predalpski prostor, nedvomno tudi na ozemlje Karniole. Na jugu pa je Istra z močnimi romanskimi mesti in urejeno cerkveno organizacijo ostala v bizantinskih rokah kot del eksarhata v Raveni.

Že pred 7. stoletjem so na obravnavano ozemlje začeli vpadati Avari. O tem govori leta 592 sklenjen mir z Langobardi; sklenitev miru so ponovili še leta 597 in 602. Leta 611 pa je prišlo do velikega avarskega vpada v samo Furlanijo, tako da se je moral del langobardske vojske in prebivalstva zateči za utrjene zidove Čedada, Kormina, Nem, Osoppa, Rtina, Ragogne tja do skoraj nezavzetne utrdbe Ibligo—Invillino. Okoli leta 600 so tudi Slovani že silili skozi Istro v Italijo. Prav tako so v tem času vojaški pohodi Avarov in Slovanov, ki so se jim 602. leta pridružili tudi Langobardi, močno prizadeli bizantinsko Istro.

Razumljivo je, da se te vojaške akcije odražajo tudi na naselitemem zemljevidu Karniole, Furlanije in Istre v 7. in deloma še 8. stoletju. V langobardski Furlaniji je kontinuirana poselitev izrazita predvsem v pasu takoimenovanega langobardskega limesa. Dva zgodovinska podatka govorita, da so Langobardi svoje ozemlje že na meji skrbno varovali. Zaradi nevarnosti s strani Samove slovanske plemenske zveze so osvojili v letih 625/31 del Ziljske doline — Slovanski okraj, ki se Zellia imenuje — z izpostavljeno postojanko Meclaria (Megvarje). S tem strateškim posegom — kot izgleda — je bila zapahnjena vpadnica s severa. Leta 663/64 pa so se furlanski Langobardi ob ponovnem avarskem vpadu uporno, a neuspešno branili pri kraju *Flovius*. Z nekoliko tveganja ga lahko lokaliziramo na mestu ali v bližini nekdanje tovarne postaje *Fluvio Frigido* oziroma pri trdnjavi *Castra* (današnja Ajdovščina) ob reki *Fluvius Frigidus* (Vipava ali Hubelj), kjer se je magistrala Emona—Aquileia spustila iz hribovitega sveta v ravnino. Flovius bi tako zapiral vpadnico z vzhoda. Med obema izpostavljenima postojankama pa je verjetno potekala naravna meja med Furlanijo in Karniolo, preko Julijskih Alp, Banjščice in Trnovega gozda proti Nanosu.

Tudi v bizantinski Istri je izrazita kontinuiteta poselitve, predvsem na obali, hkrati pa so se okrepile tudi nekatere višinske postojanke v notranjosti. To bi bilo zaradi organizirane graničarske službe, ki ji je načeloval *magister militum*, tudi pričakovati. Severna meja Istre — rekonstruirana po obsegu tržaške škofije — je od Timava tekla na Nanos in Javornike do Snežnika, v sosedstvu s Karniolo po le redko naseljenem svetu.

Prazna po pisanih virih izgleda Karniola, vendar Pavel Diakon ob Rathisovem vojaškem pohodu v Karniolo okoli leta 738 zgovorno pristavlja, da je to domovina Slovanov.

Arheološko gradivo s konca 5. in iz 6. stoletja, iz obdobja velikega preseljevanja ljudstev, ima v Furlaniji, Istri in Karnioli skupne značilnosti. Vsebuje namreč dve sestavini: poznoantično in zgodnjerednjeveško. Poznoantična sestavina je izpričana predvsem na grobiščih s tvorno kulturo romaniziranih staroselcev in Romanov ter z značilnimi naselbinami s cerkvijo na vzpetinah. Zgodnjerednjeveška sestavina v arheološkem gradivu pa je utemeljena z germanskimi najdbami, z nakitom in orožjem. Poznoantično gradivo se vključuje v kulturno območje od Panonije do Lombardije, kjer so delovale lokalne romanske delavnice. Duhovno je romanizirane staroselce in Romane povezovalo krščanstvo, politično pa oblast germanskih osvajalcev Italije — Vzhodnih Gotov in Langobardov. Konec 6. stoletja pa je bila celovitost načeta.

V Furlaniji so poznane langobardske in langobardskodobne nekropole in naselbine iz 7. in 8. stoletja. V arheološkem gradivu se še vedno zrcali dvojnost kot posledica sožitja domačega prebivalstva in prišlekov. Glede na zgodovinski zemljevid pa je pomembno, da imajo značilnosti langobardskodobnih grobišč tudi tista v spodnji Vipavski dolini, torej v zaledju Flouiusa. V Istri, predvsem med rekama Dragonjo in Mirno, je bila v 7. in 8. stoletju razširjena buzetska kultura. Največji del arheološkega gradiva iz njenih grobišč in višinskih naselbin pripada tvorni kulturi staroselcev, številni so tudi bizantinski predmeti, na neke nove — morda slovanske naseljenice — pa kažejo nekateri poganski pogrebni običaji in lončenina. Najbolj severno najdišče z buzetsko kulturo je Tomaj na Krasu.

Drugače je s Karniolo: grobišča 6. stoletja so opustela, sočasne naselbine na vzpetinah so nasilno uničene. Najdb iz naslednjih dveh stoletij, ki bi se povezovala z gradivom iz Furlanije in Istre, ni. Le en par t. i. bizantinskih uhanov je bil najden na starslovanskem grobišču v Kranju, a tu je njihov pojav izjemen in tuj.

Kaj se je dogajalo v Karnioli?

Kartiranje nekaterih značilnih predmetov iz Istre, Furlanije in iz Vipavske doline ter s Tržaškega krasa daje naslednjo sliko. T. i. bizantinski uhani so — poleg Sicilije, egejskih otokov in obale — omejeni na severovzhodno Italjo in Istro. Najdišča se zgoste v pasu bizantinsko-langobardskega limesa na vzhodnem robu Furlanske nižine, prevladujejo pa v Istri; tu je tudi število najdenih uhanov na posameznih najdiščih največje (npr. Mejica: 24, Brkač: 24). Nasprotno težišče imajo t. i. uhani alamanskega tipa. Najdeni so bili predvsem ob zgornjem toku Rena in Donave, natančneje od departmana Belfort preko Württemberga in Švabsko-bavarske planote do Salzburga. Zgoščeni so na alamanskem, redkejši pa na bajuvarskem ozemlju v času 7. stoletja. Kot povezava proti jugu, proti Gojačam—Morleku v Vipavski dolini, se zdí primerek iz langobardskega najdišča Firmano v Furlaniji.

To podobo dopolnjujejo kartirane bizantinske pasne spona različnih vrst (tipi Korint, Sirakuze, Bologna, Trapezunt), datirane v 7. stoletje, ki so bile razširjene poleg Istre in Furlanije tudi na langobardskem ozemlju v Italiji, v Panonski nižini in na obalah balkanskega polotoka — v interesni sferi bizantinske države. Bistveno zapirajo krog še pasne spona s pentloja za jermenje, iz poznega 6. in 7. stoletja, ki so bile močno razširjene tudi na bajuvarskih tleh.

Arheološki zemljevid ozemlja med Donavo in Jadranom v 7. stoletju ni več celovit, ampak je v njem občutna vrzel, v kateri se je znašla tudi Karniola. Ta vrzel je *argumentum ex silentio* za drugačno življenjsko in kulturno sredino, ki so se ji splošno razširjeni predmeti tvorne kulture 7. stoletja izognili. Ta vrzel se pokriva z ozemljem, ki so ga poselili alpski Slovani oziroma — gledano širše — južni Slovani.

Kljub tej ugotovitvi je Karniola dolgo časa izgledala arheološko prazna. Vse bolj argumentirana pa postaja hipoteza Paole Korošec, da je del gradiva, ki je bil doslej vključen v enotno ketlaško kulturo, starejši od 9. stoletja. Če v zemljevid s furlanskimi in istrskimi najdišči 7. in 8. stoletja vnesemo še najdišča z gradivom karantanske kulturne skupine, je ravnotežje vzpostavljeno. Najdišča karantanske kulturne skupine so bila ugotovljena v Karnioli predvsem v zgornjem toku Save. V skladu z zgodovinskimi podatki pa se karantanska kulturna skupina ne pojavlja niti v Furlaniji niti v Istri. Vendar ima tu v arheološkem gradivu nekaj oblikovnih skupnih točk, pa tudi osamljeni par bizantinskih uhanov v Kranju je sedaj razumljivejši. A to so le drobci in tihe slutnje bodočega arheološkega raziskovanja.

ELEMENTI KETLAŠKE KULTURNE SKUPINE NA GROBIŠČU V PREDLOKI

ELICA BOLTIN-TOME

Pomorski muzej »Sergej Mašera«, Piran

V obsežnem delu »Zgodnjesrednjeveška arheološka slika karantanskih Slovanov« je Paola Korošec s pomočjo znanega arheološkega gradiva med drugim tudi omejila območje karantanskega kulturnega kroga in opozorila na njegovo razprostranjenost izven ožjih meja. S predstavitvijo najdb karantanske in ketlaške kulturne skupine je zato posegla tudi na obrobno istrsko območje. S štirimi obročki je opozorila tudi na grobišče v Predloki, ki je zaenkrat edino staroslovansko grobišče na območju slovenskega dela Istre.¹

Skeletno grobišče v Predloki je bilo odkrito 1974. l. med sondažnimi raziskavami ob današnjem pokopališču. Raziskave so nato tekle do 1979. l., ko je bilo omenjeno delo P. Korošec že v tisku. Na tem mestu želim zato le v dopolnilo predstaviti tipe predmetov, ki jim najdemo analogije med najdbami ketlaške kulturne skupine in predstavljajo tudi večino grobnega inventarja mlajšega, to je staroslovanskega dela grobišča v Predloki.

Staro skeletno grobišče v Predloki je sodeč po razprostranjenosti odkritih grobov ležalo nekako na 1750 m² površine in sicer vzhodno, južno in zahodno od današnje župne cerkve Janeza Krstnika, pod večjim delom današnjega pokopališča in tudi ob njem. Približno 400 m² predvidene površine grobišča prekrivajo današnji grobovi in je ostala zato neraziskana. Na raziskanem delu je bilo odkritih 110 grobov, med katerimi je 15 mlajših srednjeveških. Ob južnem delu grobišča so se ohranili ostanki poznoantične kamnite grobnice z antičnim tlakom-estrihom, neposredno ob cerkvi pa ostanki mlajših, srednjeveških kamnitih grobnic.

O začetkih grobišča v Predloki lahko le še domnevamo. Iskati jih moramo že v 5. ali 6. st., morda pa tudi že prej. Na to domnevo nas navajajo na tem mestu slučajno najdeni arheološki predmeti in ostanki zidane grobnice z antičnim tlakom-estrihom, ki so se ohranili nekako na sredini skeletnega grobišča in hkrati ob severnem robu grobov, ki jih po grobnem inventarju pripisujemo 6.—8. stoletju. V to poznoantično obdobje sodita ulita bronasta uhana s košarico, železna zapestnica z rahlo odebeljenima koncema, ploščati glinasti vretenci in koščen glavnik z dvema vrstama zobcev. Vsem omenjenim predmetom najdemo analogije na poznoantičnih grobiščih Slovenije (Ajdovščina, Gojače-Boršt, Bled, Rifnik)² in na za nas najbolj zanimivih istrskih grobiščih, ki jih avtorji pripisujejo romaniziranim staroselcem in na katerih naj bi bili tudi grobovi bizantinskih graničarjev iz različnih etničnih skupin.³ V to skupino istrskih grobišč je treba uvrstiti tudi južni in tudi starejši del grobišča v Predloki, ki kaže še druge značilnosti barbariziranih grobišč 7.—8. st. v Istri.

Večji del grobišča v Predloki je mlajši in opredeljen z dobro dokumentiranimi staroslovanskimi grobovi 9.—11. st. Od že omenjenega poznoantičnega dela se je širilo proti vzhodu, zahodu in severozahodu do današnje župne cerkve Janeza Krstnika in deloma tudi pod njo. Pripisujemo mu okrog 70 grobov z dokaj enotnim načinom pokopa. Grobna jama je bila vkopana do sterilne plasti, le pri nekaterih grobovih je bilo opaziti 20—50 cm globok vkop v to plast. Vkop je bil navadno ovalen. O globini grobne jame zaradi kasnejše spremembe konfiguracije terena ni mogoče govoriti, saj so bili grobovi z najlepšim grobnim inventarjem najdeni komaj 20 cm pod današnjo površino zemlje. Vsi grobovi so bili orientirani od zahoda proti vzhodu z odklonom proti severu, medtem ko so bili na starejšem-južnem delu grobišča odklonjeni proti jugu. Skoraj povsod je bila ugotovljena delna obloga grobne jame. Kamenje je bilo položeno ob glavi, ob nogah ali le ob eni strani skeleta. Največ je bilo grobov z enojnim pokopom, le v treh grobovih je bila pokopana žena z otrokom. Nekaj je bilo tudi grobov s skeleti v prekopu, kjer je bil starejši skelet položen ob rob grobne jame. V dveh primerih je bil pri naknadnem pokopu v isto grobno jamo starejši skelet le deloma poškodovan. Večina grobov je bila brez grobnega inventarja. Le v 1/3 grobov so bili najdeni okraski predmeti—obročki, uhani in prstani, ki so jih uporabljali za okras ali pa so bili del pokoj-